

YUNUS EMRE'DE İNSAN TELÂKKİSİ

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Yunus Emre bir şiirinde;

«Yaratdı yetmiş iki dili
Aradan üstün kodı müslümanı»¹

mısraları ile, mensup olduğu inancı ve bu inanca mensup olan insanların Allah katında yüceliğini ifade etmektedir. Bu münasebetle, Yunus Emre'de insan telakkisini işlerken İslamiyete göre insanı ele almak zorundayız. Yunus'un mensup olduğu din ile yaşadığı çevre dikkate alınırsa onun iyi bir müslüman ve Türk olduğundan başka söyleyecek birşey kalmaz. Şiirlerinin tamamını Kur'an, hadis ve kelâm-ı kibarlar üzerine bina eden Yunus Emre, şüphesiz Kur'an'a göre târif edilen bir âlem, buna bağlı olarak hayat tarzı ve hayatı yaşayan insanı arayacak, bulacak ve izah edecektir. Bunun için önce Kur'an'daki insan telakkisine bakmak gerekir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın insanı kendine halife olarak yarattığı ifade edilir. Bakara Suresi'nin 30. ve 34. âyetlerinde bu meseleler teferruatı ile izah edilmektedir.²

Yunus Emre insanı Bakara Suresi'nin mezkur âyetlerinden hareket ile Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak kabul eder. İslamiyete gönülden inanmış, İslami tasavvufu benimsemiş olan Yunus Emre'ye göre insan, yaratılışındaki mucizesinden dolayı eşref-i mahlûkattır.

Yunus Emre'de yaratılış şu mısralar ile izah edilir :

«Yir gök yaradılmadın Hak bir gevher
eyledi
Nazar kıldı gevhere sığmadı devr
eyledi

Gevherden buğ çıkardı ol buğdan gök
yaratdı
Gökyüzünün bezeğin çok ılduzlar eyledi
Göke eyitdi dön didi ay ü gün yürsün
didi

Suyu muallak dutup üstünü yir eyledi»³
Dünyanın yaratılışını böyle ifade eden Yunus, insanın yaratılışını şu mısralarla hikâye eder :

«Çalab Âdem cismini topraktan var
eyledi
Şeytan geldi Âdem'e tapmağa ar eyledi
Eydür ben oddan nurdan ol bir avuç
toprakdan
Bilmedi kim Âdem'ün için gevher
eyledi
Zâhir gördi Âdem'ün bânına bakmadı
Bilmedi kim Âdem'i halka server
eyledi»⁴

Yeryüzünde Allah'ın halifesi olan insanın mesuliyeti de büyüktür. Azhab Suresi'nde insanın mesuliyeti mealen şöyle anlatılır : «Doğrusu biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zalim ve çok cahil olan insan ise onu yüklenmiştir.»⁵

İnsan mesuliyetini ilim, akıl ve irade unsurları çerçevesinde yerine getirir. Yani insan, ilim, akıl ve irade sahibi olmak durumundadır. Tasavvufa göre ilim, salikin kendini bilmesidir. «Kendini bilen Rabbını bilir» ayetince Yunus, insanın ilim sahibi olması gerektiğini, ilim sahibi olduğunda da kendini ve Rabbını bileceğini söyler :

«İlim ilim bilmektir ilim kendin
bilmektir
Sen kendini bilmezsin ya nice
okumaktır»

Akıl, Allah'a ibâdetle, cennete girmeye vasıta olan düşünce, kulluk yapmaya âlet olan fikir, ibâdetin yolunu gösteren ışıktır. Allah'tan ilk zuhur eden şeydir. Bundan dolayı aklı evvel denilir. Tasavvufta akıl, kalpten kaynaklanan feyz ve ilhamdır.⁶ Yunus, akli vücüd kalesinde bir sultan olarak düşünür. Nefsin davranışları akıl vasıtası ile düzenlenir. Akıllı olan insanın kimseye zararı olmayacağı gibi, akli başında olmayan insan cihanı kendine ve çevresine zindan eder;

«İşbu vücüd bir kal'adur akıl içinde
sultan
İşbu gönül bir hazinedür ışk tumuş
bekler anı
Nazar üzre dil kapucu cümlesi akla
tapucu
Akıldur işler yapucu eyler cümle
avadanı
Akıl başdan iş bitirür nazar gözden
bakar görür
Akıl gönül içre turur ol üç hassa
besler anı
Akıl taht eyledi başı şöyle bilür her
bir işi
Dünya içre âkil kişi kimseye değmez
ziyanı
Başdur bu vücüdün şahı başdur aklun
tahtgâhı
Katı buşmagul nigâhı buşudur aklun
düşmanı»⁷

İrade, insanın nefsi arzularından sıyrılıp Hakk'ın rızasına yönelmesidir. Mutasavvuf, kendi iradesini kaldırıp yerine Hakk'ın iradesini koymalıdır. Bu da insanın fiilleri ile ilgilidir. Tasavvufa göre insan fiillerinden bazılarını yapmakta serbest, bazılarını yapmakta serbest değildir. İnsanı vücüd bulmaya hazırlayan meni yaşanılan küçük âlemin levh-i mahfuzudur. Saadet, zulüm, cimrilik, cömertlik, yüce himmet, dindarlık, emînlik, hiyanet, zekilik, ahmaklık gibi unsurlar insan irâdesinin dışındadır. Ki bunlar insan menisine cüz'î yolla yazılanlardır.⁸ Bazı şeyler vardır ki, bunlar yü-

ce âlemde külli yolla yazılmıştır. Bunlarda insan muhtardır. Kısaca, insan oğlu menisinde külli yolla yazılan herşeyde muhtar, cüz'î yolla yazılan herşeyde mecburdur.⁹ Dolayısıyla insan oğlu muhtar olduğu şeylerden değil, mecbur olduğu fiil ve davranışlardan ilk derecede mesuldür. Bundan dolayıdır ki, insanoğlu kendi irâdesi yerine Hakk'ın irâdesini koyacak ve o irade ile hareket edecektir.

Yunus Emre, insanın Hakk'ın iradesi yerine koymasını şu mısralarla ifâde eder :

«Senünle dirliğüm senden ırılmaz
Hayat senünledür sensüz dirilmez
Benüm münâcâtum senden yanadur
Sana varan yolum sensüz varılmaz
Sensin gözlerüm içre bile bakan
Sen bile bakmasan yolum görülmez
Senden ayrı ben seni kanda bulam
Sensüz hak nefes ömrüm sürilmez
Sefer kılsam bana yoldaş olursın
Karâr itsem yine sensüz durılmaz
Varlığum sendedür be nbir âletven
Sun' ıssı sunmasa âlet kurulmaz»¹⁰

Hakk'ın iradesi ile yaşayan insan kâmil insandır. Kâmil insanda şu dört unsur tam olmalıdır : Bunları, iyi sözler, iyi karakter, iyi ahlak ve iyi bilgidir. Bunlardan iyi karakteri bulacaktır, Allah'a kulluk yapmaya âlet olan akıllı, salikin kendini bilmesi mânasında ilimi yukarıda kısaca izah ettik.

İslâm ahlakı, ne islam ilim ve fikir adamlarının, ne de Hz. Muhammed'in bizzat kendi düşüncesinin bir mahsulü olmayıp esas itibarıyla vahye dayanır. Zira Kur'an Hz. Muhammed'in yüksek bir ahlâka sahip olduğunu belirtmiştir. O'nu güzel ahlâk örneği olarak göstermiştir.¹¹ Kur'an'la gelen ve Hz. Muhammed'in şahsında kemalle eren ahlâk, islamda bir gayeler hiyerarşısı halinde görülür.¹²

Ahlâkın en yüksek gayesi Allah rızasıdır. İnsan hem nefesine, hem bedenine, hem cemiyete, hem de Tanrı'ya karşı ahlâki mesuliyetler taşır.

Yunus, cemiyete karşı mesul olduğu ahlâki telakkiyi şu mısralarla dile getirir :

«Kimseyi düşman tutmazuz aygar dahi
yardur bize
Kanda ıssızlık varısa mahalle vü
şardur bize
Adımız miskindür bizüm düşmanımız
kindür bizüm
Biz kimseye kin tutmazuz kamu âlem
birdür bize
Pişrev bize Kur'an durur vatan bize
cennet durur
Ol tamuyı Hak yandurur ol gül-i
gülzârdur bize»¹³

Rehberin Kur'an olduğunu söyleyen Yunus Emre, bu rehber ile cemiyete karşı insan davranışlarını şöyle izah eder :

«Eğer komşu haklı boynında ise
Cehennem'de yarın baki kalasın»
veya;
«Bir hasteye vardunısa bir içim su
virdünise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın
içmiş gibi
Bir miskini gördünise bir eskice virdün
ise
Yarın anda sana gele Hak şarabın
içmiş gibi»¹⁴

Yunus, ahlaki davranışlardaki bozukluğu cemiyetin yapısını tetkik ederek tenkidi bir üslûpla doğrudan doğruya anlatmaktan çekinmez :

«Müslümanlar zamana yatlu oldu
Halâl yimez haram kıymetlü oldu
Okıyan Kur'ana kulak tutulmaz
Şeytanlar semirdi kuvvetlü oldu
Harâmile hamir tutdı cihânı
Fesad işler iden hürmetlü oldu
Kime kim Tanrı'dan haber virürsen
Bakır başın salar hüccetlü oldu
Şagird üstâdlara arbede kılar
Oğul atayıla izzetlü oldu»¹⁵

Kâmil insan, sözün kıymetini bilendir. O, Hak kelâmıyla konuşur. Dolayısıyla kâmil insan, sözü dinlenir insandır. Yunus, sözün kaynağının Tanrı olduğunu şu mısralarla ifade eder :

«Söz karadan akdan değil, yazıp
okumaktan değil
Bu yürüyen halkdan değil Hâlik
avâzından gelir»

Tasavvufta kâmil insan, kendini aşan insandır. Yunus'a göre insan kendini aşan ebedi varlığı bulmak suretiyle hayatına bir mânâ verebilir ve ancak o halde mes'ut olabilir. İnsanın kendini aşması, Tanrı aşkıyla yaşaması sayesinde olur ki, bu sevgidir. Yunus'a göre sevmek, insanın kendini aşmasıdır.

«İşkun aldı benden beni bana seni
gerek seni
Ben yanarum dünî günü bana seni
gerek seni
Ne varlığa sevinürem ne yokluğa
yerinürem
İşkula avunuram bana seni gerek
seni gerek
İşkun aşıkları öldürür ışk denizine
taldurur
Tecelliyle toldurur bana seni gerek
seni»¹⁶

Âşık, Tanrı'ya, Tanrı'nın yarattığı insana ve tüm varlığa karşı sevgi doludur. Yunus'taki insan sevgisi bu noktada toplanır. Yoksa, Hümanizm'de aramak, ve bu merkez etrafında mütala etmek doğru değildir. Zira hümanizm, insanın maddî varlığını ön plana çıkarır.

Yunus insanı maddî yönüyle sevmez. O insanı Tanrı'nın yarattığı ve ona yaratılma bahşettiği için sever. Yunus değil yalnız insanı, bütün yaratılmışlara bu mânâda aynı gözle bakar :

«Cümle yaratılmışısa bir göz ile
bakmayan
Şer'un evliyasıysa hakikatde âsıdur»¹⁷

Yunus'a göre yaratılmışı Yaratan'dan ayrı düşünmek mümkün değildir :

«Yitmiş iki milletün hem ma'sukı
oldurur
Âşıkı ma'sukından ayırmaklık fal
değil»¹⁸

1. Faruk Kadri TİMURTAŞ, Yunus Emre Divanı, Ankara 1986.
2. Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Ankara 1986, Bakara Suresi, Âyet 30-34.
3. TİMURTAŞ, a.g.e., s. 193.
4. a.e., s. 194.
5. Kur'an-ı Kerim, Azhab Suresi, Âyet 72.
6. Süleyman ULUDAĞ, Tasavvuf Terimler Sözlüğü, İstanbul 1991, s. 35-37.
7. TİMURTAŞ, a.g.e., s. 229.
8. Azizüddin Nefesi, Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kâmil, İstanbul 1990, s. 90.
9. a.e., s. 98.
10. TİMURTAŞ, a.g.e., s. 58.
11. Kur'an-ı Kerim, Kalem Suresi, Âyet 4 ve Ahzâb Suresi. Âyet 21.
12. Ali ÖZEK, Hadislerle Ahlâki Davranışlar, İstanbul 1987, s. 21-22.
13. TİMURTAŞ, a.g.e., s. 182.
14. a.g., s. 215.
15. a.e., s. 213-314.
16. a.e., s. 209.
17. a.e., s. 17.
18. a.e., s. 90.